

Els campanars

de Pedret

Estat de l'espadanya de ponent l'any 1989, quan va començar la segona fase de restauració de Pedret.

A. GONZÁLEZ

RECORDO AQUELL VESPRE DE Corpus com si fos ara. Érem a la plaça de Sant Pere els arqueòlegs i arquitectes de Pedret, d'on havíem baixat no feia gaire estona. Ens havíem disfressat (barret de palla, roba vella i espadnyes), no per intentar dissimular la condició de forasters –que hauria estat en va–, sinó cercant, innocentment, de protegir-nos contra un foc que encara ens era desconegut. De sobte, des del balcó municipal, una veu ferma, potent i, potser, un xic massa amplificada va fer titil·lar els vidres de les façanes d'aquell espai atapeït de gent i d'història: «*Berguedans i gents de terres enllà...*», va dir. No recordo com va continuar la salutació, però aquella precisa i contundent manera de

dividir en dos el cosmos em va sorprendre per sempre més. Lendemà, en la solitud i el silenci de Pedret, aquell crit continuava retronjint-me en el cervell. «Antoni», vaig pensar, «què fa un arquitecte de terres enllà en una església berguedana com aquesta?»

Sempre vaig intuir, doncs, que seria molt difícil convèncer els berguedans que el que jo creia que era el millor per a Pedret era el que calia fer. Potser per això vaig decidir que, un cop escoltat tothom que calia escoltar, faria el que em suggerissin els meus coneixements i m'aprovés la consciència professional, tot i el risc de no satisfer plenament ningú. «Un dia o altre», pensava, «aquest segle o el que ve, la gent acceptarà com a

bona, si més no com a inevitable, la definitiva metamorfosi d'una església que jo he rebut ja mig transformada.»

I ben aviat vaig ensumar-me que seria aquella espadanya (enrunada per dalt i amb tres sòlids pilars assentats sobre la delicada façana preromànica de ponent que coronava) la que més maldecaps em donaria. Poc podia esperar, però, que, amb el temps, no seria aquell atrotinat campanar l'únic a convertir-se en pedra de toc de la restauració. Ho havien de ser tots els campanars de Pedret: els que hi van ser i ja no hi eren; els que no sabem de cert si hi van ser i hi serien; els que hi eren i ja no hi serien; els que mai van ser-hi i ara apareixerien...

L'espadanya discordant

La primera volta que vaig arribar a Sant Quirze de Pedret, un dia gris del mes de maig de l'any 76, no vaig fixar-me gaire en l'espadanyot de ponent que, sense campana i mig enrunat, semblava com abandonat. M'havia acostat a aquell indret només a conèixer l'edifici, i van ser la traça de la planta, la capçalera, els bells arcs de ferradura, la portada en estat de coma (i la brutícia i la descurança generals, tot s'ha de dir), allò que més em va cridar l'atenció. Falta encara alguns anys perquè, essent ja responsable de la nova restauració del temple, entrés a la meua vida l'enfadosa cadireta de Sant Quirze. De fet, això no passaria fins al dia que la Dolors Santandreu (veritable ànima de l'inici de la segona restauració) em va preguntar, amb el seu expressiu esguard encuriós i l'habitual somriure encisador als llavis, què pensava fer jo amb el vell campanar de paret. Fins llavors, ho confesso, no m'havia plantejat encara mai el seu futur, ni com a fita científica, ni com a problema sociocultural.

Algun temps després, l'Ajuntament de Berga en ple m'obligaria a prendre, definitivament, el bou per les banyes. En la sessió del 30 de novembre de 1990, el consistori va acordar, per unanimitat, aprovar un dels primers projectes que vam fer, «*si bé -deia l'acord- es demana que es tingui una especial cura respecte a l'espadanya, ja que és un tema sobre el qual la Ciutat de Berga manifesta una forta sensibilitat*».

Plantejat d'aquella manera el futur del campanar, la recerca que feiem a totes les fàbriques de l'església per tal de definir les seves cronologies es va fer en aquest cas encara més minuciosa. Per la seva forma i col·locació, vam partir de la hipòtesi que es tractava d'una estructura del segle XVIII, sense excloure que pogués ser anterior. L'arqueologia no va demostrar ni desmentir cap hipòtesi, tot i que va certificar que les escales que accedien a la base eren, efectivament, del segle XVIII. Els estudis historicoconstructius, però, sí que van donar alguna llum. Va ser Josep Maria Moreno (el primer *bauforschung* que vam tenir al servei i, possiblement, el primer que va tenir el país) qui va estudiar la relació de les restes de la volta romànica amb l'espadanya i va plantejar que

les dues estructures no podien ser coetànies (1).

Amb tot, el futur de l'espadanya no es va plantejar com a conseqüència directa de negar-li una cronologia romànica, tot i que, naturalment, hi va influir. (Tampoc no es va desmuntar, com s'ha dit, per motius estàtics –malament aniríem si no sabéssim mantenir dret un espadanyot!–, ni per motius estètics –l'estètica de Pedret no és la nostra, sinó la dels tracistes preromànics–). La decisió es va prendre –crec que amb el màxim de cura, tal com havia demanat l'Ajuntament– a la llum dels criteris generals de la restauració que es feia a Pedret.

L'opció de reconduir Pedret al segle X, tant espacialment com formalment, va ser presa ja en la primera restauració iniciada el 1959, realitzada pel constructor Modest Buchaca sota la responsabilitat de l'arquitecte Camil Pallàs. Labast limitat d'aquella obra (els murs van quedar descarnats, la nau nord, col·gada, i la portada romànica i l'espadanya moderna, sense tocar) va te-

En primer terme, el campanar de torre escapçat. Al fons, el campanar nou. 1995.

MONTSERRAT BALDOMÀ (SPALDDB).

nir més a veure, però, amb la migradesa dels recursos dineraris que amb els criteris conceptuals. Quan nosaltres, vint-i-cinc anys després d'acabada aquella primera fase, vam iniciar la segona, ben aviat, després dels primers estudis i recerques, vam comprovar que aquell camí de restauració no tenia retorn. Calia, doncs, continuar-lo, tot i que, aquesta vegada, amb el màxim de rigor científic i amb els recursos necessaris.

Quant als criteris projectuals aplicables en aquest tipus d'actuació excepcional (del qual havíem fet un primer assaig feia pocs anys a Sant Vicenç de Rus), des del Servei apostem per la reconstrucció mimètica basada en dades científiques, el que hem anomenat *mimetisme científic*. Un mimetisme proselit, és cert, però legítim al nostre parer quan l'objectiu didàctic és prioritari i només acceptable, això sí, en funció de la rigorositat i la prudència amb què s'empenyi sobretot quan el monument presenta superposicions històriques d'interès.

En el cas de Pedret, un fet avalava aquest tipus d'intervenció: el fet de tractar-se d'una obra cabdal de la nostra arquitectura preromànica i un dels pocs edificis d'aquella època que es conservava amb prou integritat com per a intentar la seva recuperació. Per això no vam dubtar a continuar de forma científica el camí iniciat per Pallàs i Buchaca, és a dir, recuperar i mostrar de forma didàctica l'aspecte de l'edifici en el segle X.

Aquest objectiu prioritari, però, tal com va passar en la primera restauració, no havia de comportar l'eliminació d'aportacions històriques posteriors amb prou interès i la conservació de les quals no fos greument pertorbadora de l'objectiu essencial. Alguns elements ja van ser desmuntats entre 1959 i 1964: la major part de les voltes i els murs interiors del segle XIII –amb les corresponents capelletes i pintures murals d'aquella època i més modernes–, el cor, les parets i les dependències enlairades sobre la fàbrica antiga, contemporànies de l'espadanya. Aquesta, però, no va ser ni eliminada ni restaurada.

Nosaltres ja no vam poder prendre una actitud passiva respecte de l'espadanya, pel perill que ara això comportava (l'estat de conservació de la part superior era tan lamentable, que els arqueòlegs es van negar

a treballar al costat de la façana de ponent si abans no garantíem la seva seguretat, amenaçada pels rocs de la cadireta). D'altra banda, la possibilitat de consolidar-la com a ruina romàntica no va ser mai considerada. En principi, som contraris a aquest tipus d'actuació, i més si el criteri general (com era el cas de Pedret) és el de recuperar morfològicament i espacialment tot l'edifici. (La consolidació de les restes dels murs del segle XI —impossibles de recuperar totalment— no va tenir mai un caràcter romàntic, sinó documental, en atenció a la importància del fet monacal a Pedret.)

Per determinar si l'espadanya s'eliminava o es restaurava, úniques alternatives racionals que, al nostre parer, existien, es van sospesar, d'una banda, els aspectes sentimentals i paisatgístics (ben respectables, no cal dir-ho) i, de l'altra, la desfiguració de les proporcions originals de l'edifici que tractàvem de recuperar que produiria l'espadanya restaurada; un sospesament que va fer-se, naturalment, en el context de l'objectiu general de la restauració.

En un principi van prevaler els aspectes simbòlics i es va decidir restaurar el campanar, cosa que es va anunciar en presentar el projecte a Berga. Després, però, filant més prim, es va pensar que, si es restaurava, també es perdrien els valors formals que argüien els defensors de la conservació. Hauríem tingut una espadanya (encara més gran, amb un efecte distorsionador encara més negatiu), però seria «una altra espadanya», no aquella mig enrunada que despertava tants afectes i sentiments. Vam arribar a la conclusió, per tant, que restaurar-la era perdre bous i esquelles: s'hauria consolidat el nyap, en detriment de la recuperació que es perseguia des de 1959, i tampoc no hauríem acontentat els que estimaven la relíquia, que protestarien, i amb raó, per haver-los-la alterat.

Per tot això, l'any 1990 (i amb el corresponent permís, fet que sovint s'oblida o s'amaga), vam desmuntar l'espadanya. Alguns carreus, els que no sobresortien del gàlib ideal de la façana del segle X, hi van romandre, tot i que amagats pels morters amb què vam enlleur el parament. Les altres pedres es van aprofitar en part per a construir el porxo de migdia, un espai amb vocació d'heretar de l'espadanya alguns dels elements

Maqueta del primer projecte de nou campanar. Foto-muntatge.

MONTSERRAT BALDOMÀ
(SPALDDB).

simbòlics, especialment per a les noves generacions, que sabran fer d'aquell nou espai un lloc de trobada i comunicació.

L'espadanya insinuada

Un cop desmuntada l'espadanya moderna, en la refecció de la façana del segle X es va renunciar a col·locar-ne una altra, fet que tampoc no ha estat, en general, ben acceptat, potser perquè no ha estat ben explicat. Des d'un punt de vista científic, va ser impossible definir si sobre el pinyó d'aquesta façana de ponent va existir mai, en aquella època, un campanar. En cas que hagués existit, la construcció de l'espadanyot modern en va fer desaparèixer qualsevol rastre. Tampoc des d'una òptica tipològica no podem afirmar que fos aquell l'únic punt on s'hagués pogut situar el campanar en el segle X. Va poder estar també sobre el mur de llevant de la nau sud (com a l'església de Sornià) o sobre el mur de l'arc triomfal. En qualsevol cas, tampoc no podíem saber com havia

estat (d'un arc de mig punt?, d'un de ferradura?, de dos ulls?) El fet que ens atrevíssim a dibuixar espadanyes en les reconstruccions ideals de l'edifici en el segle IX i X no vol dir que estiguem segurs de la seva existència en el lloc on els vam dibuixar.

Com que, amb tot, el capcer de ponent de la nau central era un dels llocs més probables, vam decidir insinuar allí, físicament, el campanar preromànic. No fer-ho, és a dir, haver acabat el pinyó geomètricament pur, hauria suposat negar aquella probable presència, i tampoc no teníem arguments per a defensar això. La insinuació del possible campanar es va fer seguint una idea aliena que sempre m'ha suggestionat: la que va presidir la restauració de la naveta des Tudons, de Ciutadella.

En el coronament del parament frontal de la naveta menorquina havia mancat sempre un carreu i el restaurador va tenir molta cura de no reposar-lo, ja que en l'absència d'aquella pedra es basa una atractiva llegenda sobre l'origen del monument. Es tracta —si no recordo mala-

ment la llegenda— de la pedra que va tirar al pou un dels pretendents d'una noia el pare de la qual va prometre regalar la filla a qui acabés primer la construcció, l'un —el triomfador— d'un pou, l'altre, d'una naveta que, a falta de la pedra, mai no va poder acabar. Les pedres que falten al coronament del capcer de Pedret, encara més que les que hi són (igual que passa a Ciutadella), ens poden remetre, no a llegendes, però sí a la forma primitiva del temple.

El campanar escapçat

Les restes del campanar romànic de torre, mai no vam tenir la temptació de rebaixar-les per tal de recuperar l'aparença preromànica d'aquell sector. Més aviat al contrari, sempre em va semblar que calia evidenciar la diacronia d'aquella fàbrica, un xic ofegada per la coberta que baixava des del carener de la nau central i, sense solució de continuïtat, li passava indiferent pel damunt i abocava l'aigua de pluja sobre els seus murs.

Els treballs arqueològics van permetre trobar elements arquitectònics del campanar escapat entre les restes amuntegades als seus peus. Però les evidències no van ser suficients ni per a endevinar la seva traça original ni per a fixar-ne la cronologia, que pot oscil·lar entre els segles XI i XIII. (¿Va fer-se el campanar abans de caure la part de la nau sud desapareguda i va ser en la seva ensulsiada que la va aixafar? ¿O va construir-se sobre les restes de la nau que van quedar dempeus quan aquesta va caure? Mai no ho sabrem del cert). De fet, amb les dades que tenim, ni tan sols podem estar ben segurs que el campanar de torre hagi arribat mai a existir complet.

En qualsevol cas, tractant-se d'un element diacrònic respecte de l'edifici que volíem recuperar, tampoc no es va pensar mai reconstruir-lo, només vam voler fer-lo més entenedor. Va ser amb aquesta intenció que es van afegir unes poques filades pel damunt de la cota de la coberta de la nau central, filades que van quedar esglaonades en forma de represa, palesant el desconeixement de l'altura primitiva del campanar i, fins i tot, de si mai es va acabar o no. La font d'inspiració en aquest cas va ser el campanar de l'església de Santa Maria de Bendones (Astúries), obra de l'arquitecte Luis Menéndez Pidal, visitada per l'equip de Pedret en un dels viatges que vam fer per conèixer paral·lels tipològics i analitzar els criteris emprats en altres llocs pels mestres de la restauració. La nova coberta del campanar de torre de Pedret, encerclada pels murets perimètrics recrescuts, és ara de planxes de coure que no són visibles des de cap indret de l'entorn immediat.

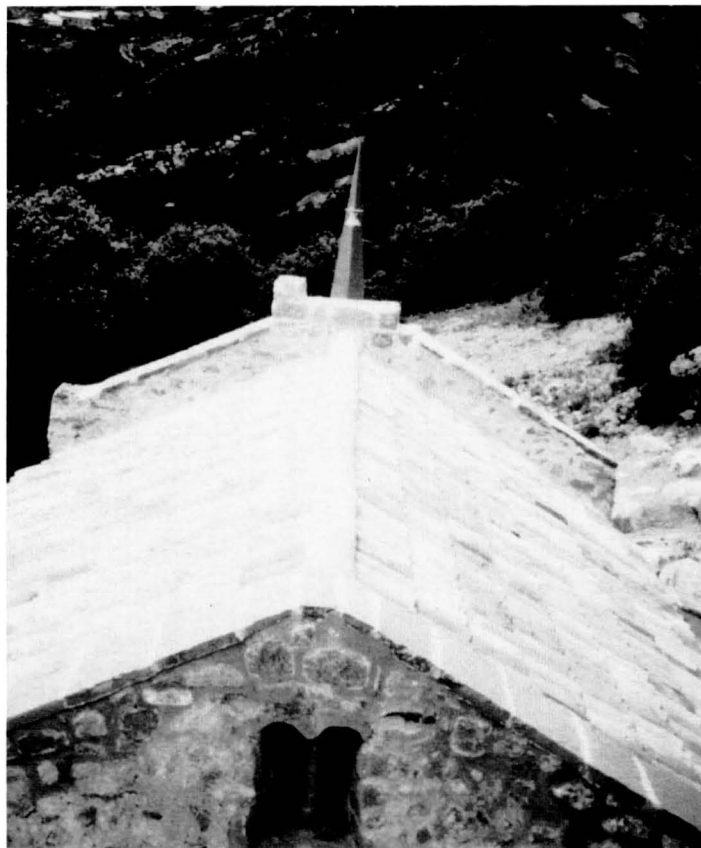
El nostre campanar

Quan la restauració enfilava la recta final ens vam adonar que Pedret semblava condemnat a no tenir campanar. I, encara que feia molts anys que a Pedret no hi havia campana (sempre em va estranyar que, tenint tants amics com tenia l'espadanya desapareguda, mai ningú no n'hi hagués posat una, ja que per això ha de servir un campanar), vam pensar en remeiar la situació. D'aquí va néixer la idea d'un nou campanar. Després, descartada la recuperació dels antics, va semblar que el nou havia de palesar la seva època i, per evitar

contrastos no desitjats, es va decidir situar-lo lluny del temple.

El primer projecte que vam fer no es va arribar a construir. Consistia en quatre triangles rectangles de catets molt desiguals, units de dos en dos pels catets més llargs i collats a terra pels catets curts, col·locats en angle recte. Les dues figures, d'altura desigual, es miraven pels costats còncaus, definint en la base un quadrat. Entre les dues arestes verticals, a uns deu metres d'altura, una biga diagonal suportava la campana. El projecte va ser censurat per la Comissió de

El campanar nou i l'espadanya preromànica insinuada. 1995.
MONTSERRAT BALDOMÀ (SPALDDB).

Patrimoni de la Generalitat, que el va considerar «inadequat per a un entorn rústic com aquell», tot i que, per estar previst col·locar-lo lluny de l'església, va considerar també que no afectava el monument i que, per tant, es podia bastir. Per no desautoritzar la Comissió, però, vaig revisar el projecte, cosa de la qual ben aviat, ho confesso, em vaig penedir.

El campanar definitiu el vaig projectar una mica més petit, però no vaig saber fer-lo més rústic. Està format per dos triangles metàl·lics units per un dels seus costats majors, i s'acota, en actitud reverencial, cap a l'església. D'altra banda, com si fos conscient que la seva presència pogués importunar el visitant, el campanar l'invita a accedir per una escala a un balcó, des del qual podrà

contemplar, sense interferències, l'únic protagonista de l'espai: el temple preromànic. La campana s'acciona a distància, des de l'església, i un mecanisme automàtic fa sonar l'àngelus cada migdia i cada capvespre. Aquest és, agradi o no, el «nostre» campanar; nostre perquè, encara que molts el blasmin, és el de la nostra època i crec que, en aquest sentit, ajuda a fer evident que la recuperació de Pedret ha estat un acte «històric», és a dir, compromès amb l'època en la qual s'ha fet.

Aprendre de tothom

Que es critiquin les restauracions és bo. És un símptoma que l'estimació pel patrimoni continua viva. A més, de les crítiques (i de la restauració de

Pedret n'he sentit un munt), sempre se n'aprèn. Fins i tot de les més contràries, sobretot si són fetes amb educació. Al butlletí dels Amics del Romànic del Berguedà (on n'hi ha hagut de tota mena), en una de les que millor conjumina esperit crític i bones maneres, una frase coincideix amb una reflexió que em volta pel cap fa molt de temps. L'autor diu que, amb la desaparició de l'espadanya, «ha desaparegut una pàgina de la història de Pedret» (2). És cert. Però no només a Pedret. Tota restauració suposa fer desaparèixer pàgines i escriure'n de noves. El problema –i que n'és de complicat!– és com endevinar sempre quines pàgines poden desaparèixer i quines no.

Crec que és ara el moment de recordar una anècdota viscuda a Pedret durant un dels últims aplecs. Un senyor de Berga, adreçant-se a l'alcalde Farguell, condemnava la desaparició de l'espadanya, quan el vailet que duia agafat de la mà li va espetar: «avi, de quina espadanya parlem?» Per a aquell nen, l'espadanya era ja una pàgina del passat. Tanmateix, de gran, potser, aquell nen defensarà el nou campanar com una pàgina inesborrable de la seva infantesa. I fins i tot, potser, aquell nen, de gran, aquest segle o el que ve, amb una visió del cosmos més complexa, més comprensiva de la diversitat, sabrà perdonar aquells que, quan ell era petit, vingueren de terres enllà a restaurar Pedret.

Notes

- MORENO LUCAS, J.M.: «Estudi dels morters aglomerants i de l'evolució constructiva de l'església de Sant Quirze de Pedret a través dels materials», Barcelona, 1995, a *Investigacions arqueològiques i històriques al Berguedà (II)*, Diputació de Barcelona, Quaderns Científics i tècnics, 6, p. 367.
- GUITART I ESCOBET, Faust: «Breu crònica de Sant Quirze de Pedret», a *Butlletí dels Amics del Romànic del Berguedà*, 29, tardor de 1995.

Antoni González

Arquitecte, cap del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona i director de la restauració de Sant Quirze de Pedret.